

НАУКОВА СПАДЩИНА ВЧЕНОЇ
ВІРИ ЖУК

1928–2008

ПОЛТАВА
2023

УДК 930(477.53)"20"(092)Жук
НЗ4

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в освітньому процесі вченою радою Полтавського університету економіки і торгівлі, протокол № 3 від 29 березня 2023 р.

Рецензенти:

Н. М. Діанова, д-р істор. наук, професор, професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»;

В. В. Масненко, д-р істор. наук, професор, завідувач кафедри історії України Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Редакційна колегія:

Л. Л. Бабенко, д-р істор. наук, професор, завідувач кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка;

О. О. Нестуля, д-р істор. наук, професор, голова Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців України, ректор Полтавського університету економіки і торгівлі;

І. М. Петренко, д-р істор. наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та суспільних наук Полтавського університету економіки і торгівлі, відповідальний секретар Полтавської обласної організації Національної спілки краєзнавців України;

М. А. Федорова, завідувач відділу краєзнавства Полтавської ОУНБ імені І. П. Котляревського.

Наукова спадщина вченої Віри Жук (1928–2008) : матеріали
НЗ4 Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю від дня народження науковиці / упоряд. І. М. Петренко, М. А. Федорова. – Полтава : ПУЕТ, 2023. – 629 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-R).

ISBN 978-966-184-446-8

До збірника включено статті та публікації, матеріали яких було оприлюднено на Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченій 95-річчю від дня народження ученої Віри Никанорівни Жук «Наукова спадщина вченої Віри Жук (1928–2008)», що відбулася 12 квітня 2023 р. у Полтавській ОУНБ ім. І. П. Котляревського.

Для науковців, істориків, краєзнавців, педагогів, музейних і архівних працівників, бібліотекарів, студентів та учнів.

УДК 930(477.53)"20"(092)Жук

Матеріали друкуються в авторській редакції мовами оригіналів.

За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідальні автори.

ISBN 978-966-184-446-8

© Полтавський університет
економіки і торгівлі, 2023

Рахмун М. «Світлом і теплом була для мене Леся»: до 155-річчя від дня народження і 60-річчя смерті А. Макарової.....	523
Самородов В., Поспелов С., Глуценко Л., Куценко Н. Лідія Шелудько (1937–2019): від периферійної селекції до академічного визнання	534
Сарапин В. Іван Стешенко – дослідник творчості Івана Котляревського	540
Силка О. Громадські об'єднання як новий елемент у мережі соціальних комунікацій на початку ХХ ст. (на прикладі м. Золотоноші Полтавської губернії).....	546
Синявська Л. Методологічні підходи в підготовці фахівця-історика: на прикладі «Музею соціальної історії Наддніпрянської України ХІХ–ХХ ст.»	551
Скирда О. М. І. Туган-Барановський і Полтавщина.....	557
Стаценко Д. Джерела з історії ліквідації небільшовицьких політичних партій на Полтавщині у 1920-х рр.	561
Студінський В. До питання геральдичної символіки українських міст: краєзнавчий аспект (на прикладі міста Малин Житомирської області)	565
Ткаченко К. Риболовецький промисел наддніпрянських сіл за Радянського Союзу на прикладі с. Келеберда	574
Усенко В. Історія шкільної освіти с. Вільхуватки в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	583
Христенко О. Маловідомі сторінки життя професора С. Ю. Гаєвського (Єпископа Сильвестра)	590
Ширай В. Родовід першого настоятеля парафіяльної Свято-Успенської церкви у Крюкові Іоанна Галактіоновича Лазурського.....	608
АВТОРИ	624

УДК 631.5/9:633.88“18/19”Шелудько

ЛІДІЯ ШЕЛУДЬКО (1937–2019): ВІД ПЕРИФЕРІЙНОЇ СЕЛЕКЦІЇ ДО АКАДЕМІЧНОГО ВИЗНАННЯ

Викладено життєвий шлях та наукові досягнення відомої української селекціонерки лікарських рослин Лідії Шелудько, а саме: виведені нею шість сортів м'яти, а також змієголовника молдавського, материнки звичайної, жовтушника розлогого, жовтушника лакфіолевидного, ромашки лікарської та подо-рожника великого (по одному сорту кожного).

Ключові слова: лікарські рослини, селекція, м'ята перцева, історія науки.

Календар пам'ятних дат української аграрної науки ознаменувався знаменною річницею – 85-річчям Лідії Панасівни Шелудько – знаної в Україні та за її межами діячки в царині лікарського рослинництва, невтомної та послідовної інтродукторки м'яти, її найбільш результативної селекціонерки [2].

Народилася вона 20 листопада 1937 року в м. Краснокутськ Харківської області в родині адвоката. В 1954 році закінчила середню школу в м. Лубни Полтавської області зі срібною медаллю.

Романтик за покликанням долі, Ліда мріяла стати археологом. Проте все вийшло інакше, і розкривати таємниці історії їй не судилося. Замість університету вона вступила до Уманського сільськогосподарського інституту, де протягом 1955–1960 рр. навчалася на плодовоовочевому факультеті, по закінченню отримала фах вченого агронома плодовоовочівника та диплом з відзнакою [2, 5, с. 369].

Відомий Інститут захоплював студентів добре організованим учбовим процесом і чудовими експериментальними полями, садами, дослідними ділянками. Вчилися тогочасні студенти із бажанням, адже все було для них таким цікавим, новим, невідомим. Добірний викладацький склад опікувався ними – високопрофесійні викладачі, які не тільки мали звання професорів та доцентів, а й стали для студентів справжніми наставниками життя. Перш за все серед них виділялись: всесвітньо відомий агротехнік професор С. С. Рубін, ушлавлений помолог і садівник

О. С. Андрієнко, знавець плодових і польових культур Г. К. Карпенчук. Ставлення до занять та практик було серйозне, відповідальне, соромно було не знати або не вчитися у таких знаних фахівців. Ліда та її однокурсники дуже поважали викладачів, ловили кожне їхнє слово. Адже семінари, практичні заняття і польова практика проводилися дуже цікаво. Багато хто з того студентського загалу на виробничій практиці після четвертого курсу керував ланками, бригадами, розсадниками. Разом з цим, встигали зробити щось і для душі. Наприклад, Ліда стала активною учасницею художньої самодіяльності. Весела, кмітлива, з природним почуттям гумору, вона об'єднувала багатьох навколо себе. А як швидко і вправно вона виконувала роботи на практиці, обсяг яких був часто не на жарт великими – сапали, так по 2–3 сотки, збирали яблука, так по 100–150 кг за день. Дівоча група, у якій вчилася Ліда, завжди була першою: зробивши своє завдання, кожна із студенток поспішала допомогти тим, хто відставав.

Ліда підготувала та захистила перед державною екзаменаційною комісією дуже цікаву і досить незвичайну як по тих часах дипломну роботу – «План цвetoчно-декоративного оформлення парку ім. 40-ліття Октябрю города Умани». Голова державної екзаменаційної комісії, директор Мліївської дослідної станції садівництва звернув увагу на це дослідження і навіть запропонував його авторці посаду наукового співробітника відділу квітництва очолюваної ним знаменитої установи, де тоді займалися квітництвом. Але молода випускниця відмовляється і за власним бажанням у 1960 р. їде на виробництво. Вона всіляко хоче зануритись у вир практичної та буденної роботи, тому і обирає посаду агронома плодового розсадника радгоспу «1 августа» Валківського району Харківської області.

Проте, у середині січня 1961 р. доля повертає молоду фахівчиню на стежину науки, адже вона починає працювати в знаній та єдиній за своїм професійним направленням установі нашої держави – Українській дослідній станції лікарських рослин. Їй вона віддає більш як 44 роки життя, проходячи шлях від молодшого наукового співробітника до провідного наукового співробітника відділу селекції та насінництва нині вже Дослідної станції лікарських рослин [2, 4, 5].

За весь період наукової роботи Л. П. Шелудько не тільки самовіддано виконувала складну селекційну роботу. Крім цього

вона щорічно керувала практикою студентів з різних фармацевтичних вузів і технікумів колишнього Союзу і України. Крім цього, за сумісництвом викладала в Полтавському сільсько-господарському технікумі з підготовки керівних кадрів. Дуже цілеспрямовано Лідія Панасівна здійснювала впровадження наукових розробок у виробництво, адже багато разів на рік вона виїздила до спеціалізованих господарств з вирощування лікарських рослин. Селекціонерка була активним учасником конференцій, нарад та з'їздів, з трибуни яких вона пропагувала не лише власні наукові розробки, а й досягнення колективу Станції. Особливо пам'ятним для неї був Міжнародний конгрес генетиків і селекціонерів, який проходив у стінах Московського університету ім. Ломоносова впродовж 15 днів. Довгий час Л. П. Шелудько була членом ради ботанічних садів України.

За роки трудової діяльності Л. П. Шелудько брала активну участь у громадському житті колективу установи. Шість разів поспіль її обирали до профспілкового комітету, а також до Лубенської районної ради 2-х скликань (1974–1975 рр. та 1975–1977 рр.). Тут вона працювала секретарем комісії з охорони здоров'я. Таку довіру Лідія Панасівна заслужила за свою принципиальність та справедливість, вміння об'єктивно розібратися у будь-якій складній ситуації, дійшовши, як-то кажуть, до самої сутності питань, які розглядалися.

Лірична вдача та бажання освоїти щось нове не полишало Лідію Панасівну і поза роботою. Кожної відпустки вона обирала нові туристичні маршрути. З 15 республік колишнього СРСР відвідала 11, при цьому вона підкорила вершини карпатської Говерли, кримської Ай-Петрі, казахських Великих та Малих Алатау. Затамувавши подих, споглядала красу озера Ріца на Кавказі, напруживши сили, мандрувала пустелею Тукумського заповідника у Казахстані, відвідала колишню Чехословаччину, Польщу, Болгарію, Фінляндію і навіть далеку Індію.

Крім туризму вона захоплювалася художньою самодіяльністю. Ще в 4-му класі зіграла свої перші аматорські ролі, згодом була сцена інституту, ну, а вже на Станції декілька поколінь співробітників знали її як неперевершену виконавицю характерних героїнь української драматичної класики, надто Проні Прокопівни із знаменитої комедії «За двома зайцями».

Як бачимо, на все вистачало часу та снаги, але на першому плані завжди був науковий пошук. Перш за все слід зазначити,

що на матеріалах вивчення колекцій генофонду м'яти та результатах її селекції Л. П. Шелудько в 1985 році захистила при Головному Ботанічному саду АН СРСР (м. Москва) дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата сільськогосподарських наук на тему: «Исходный материал и результаты селекции мяты в условиях Лесостепной зоны Украины». Вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю «Селекція і насінництво» їй було присвоєно в 1988 році [4, 5].

До цього Л. П. Шелудько йшла майже 25 років, створивши найбільшу в Україні колекцію м'яти, яка налічувала 237 зразків (видів, підвидів, сортів, сортозразків) вітчизняної і зарубіжної селекції. Їх вивчення за 20 тестами дало змогу виділити за комплексом господарсько-цінних ознак перспективні для подальшої селекційної роботи види і сорти.

Згідно плану співробітництва з країнами колишнього РЕВ Лідія Панасівна в 1974 році була направлена до Інституту троянди, ефіроолійних і лікарських рослин у місто Казанлик в Болгарії. Ознайомившись там з селекційною роботою з м'яти, вона привезла кращі сорти селекції Інституту та зразки (30 номерів) [5, с. 369]. Л. П. Шелудько першою із вітчизняних науковців провела їх випробування в умовах України (1975–1979 рр.) з метою визначення придатності для вирощування та використання в селекційних цілях [5, с. 369]. При цьому з усього матеріалу вона виділила сорт Софія як цінний зразок для подальшого вивчення його насінневого покоління при створенні на його основі нових культиварів для їх вирощування на аптечний лист в умовах Лісостепу України [5, с. 156].

Дослідницею було встановлено, що одним з важливих напрямків селекції м'яти слід вважати відбір на фертильність. Поряд із штучною гібридизацією видів для прискорення селекційного процесу Л. П. Шелудько рекомендувала проводити схрещування фертильних і чоловічо-стерильних форм в умовах ізоляції, з обов'язковим добором у генеративному потомстві. Для селекційної практики були рекомендовані конкретні види, сорти і комбінації схрещувань щодо створення вихідного матеріалу [4].

Для отримання ефірної олії та ментолу Л. П. Шелудько вивела сорти м'яти Лубенчанка і Згадка, у сировині яких міститься 3,4 % ефірної олії із вмістом у ній загального ментолу 81–88 %. Для отримання сировини на аптечний лист створено сорти м'яти

Чорнолиста, Лідія, Мама, Лебедина пісня. Сорт Чорнолиста Державною комісією по сортовипробуванню визнаний державним стандартом м'яти на аптечний лист. Сорти Лідія, Мама, Лебедина пісня за збором ефірної олії перевищують стандарт в 1,8–2 рази, тому рекомендовані до комплексного використання, як на аптечний лист, так і на ефірну олію, вміст якої від 3,54 до 4 %. Ці культивари на аптечний лист зручні для механізованого збирання, екологічно пластичні, мають перцевий букет з приємним ароматом олії і листа. Їх висока якість визнана на численних виставках і презентаціях. Зокрема, на Міжнародній виставці садівництва «Експо-93» (м. Штутгарт, Німеччина), сорт Лідія відмічено срібною медаллю, а сорти Згадка і Чорнолиста успішно пройшли випробування в Німеччині. Крім них створено сорт м'яти довголистої Посульська ліналоольна, компонентом в ефірній олії якої є ліналоол (86,2 %) для парфумерної та хіміко-фармацевтичної промисловості [3, 5].

В загалі ж за результатами цілеспрямованої наукової роботи Лідією Панасівною були створені популяції низки лікарських культур – вовчуга польового (1965 р.), ромашки лікарської (1974 р.), подорожника великого (1976 р.) та три сортозразки м'яти [5, с. 370]. Працюючи на Станції Л. П. Шелудько самостійно та у співавторстві створила 11 сортів лікарських культур, а саме: м'яти – Згадка, Лубенчанка, Чорнолиста, Лідія, Мама, Лебедина пісня, Посульська ліналоольна; змієголовнику молдавського – Запашний; материнки звичайної – Україночка; жовтушнику розлогого – Пам'яті батька; жовтушнику лакфіолевидного – Сонячний. Лідія Панасівна співавторка районованих сортів ромашки лікарської – Азулена і подорожнику великого – Полтавський [5].

За успіхи в наукових дослідженнях Лідію Панасівну було нагороджено медаллю «Ветеран праці» (1985 р.), орденом «Знак Пошани» (1986 р.), бронзовою медаллю ВДНГ СРСР (1985 р.), знаком «Винахідник СРСР» (1990 р.), численними грамотами, дипломами, подяками. За вагомий внесок у розвиток лікарського рослинництва України, її ім'я включено до четвертої книги серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття» (2001 р.). За успіхи в наукових досягненнях ім'я Л.П. Шелудько було занесене до Книги трудової слави Станції. Від 2007 р. вона отримала почесне звання доцента Херсонського державного аграрного університету, стала лауреаткою премії Л. П. Симиренка Національної

академії наук України. Останнє – особливе академічне визнання внеску Л. П. Шелудько в розвиток вітчизняної селекції.

Плідна праця Лідії Панасівни оформлена в 23 закінчених наукових розробках, 168 публікаціях, в т. ч. монографіях: «М'ята перцева (селекція і насінництво)» (2004 р.), «Лікарські рослини (селекція і насінництво)» (2013 р.), захищена 13 авторськими свідоцтвами на сорти рослин [4, 5].

Тож бачимо, зазначена ювілейна дата – чудовий підсумок творчої праці, з яким Лідія Панасівна прожила життя. Їй завжди було чим пишатися, нам же, її сучасникам, слід дякувати лубенській служительці богині Менти. Енергетика поступу Л. П. Шелудько не лише відчутна сьогодні, вона ще багато років буде прославляти наш край неперевершеними напрацюваннями знаної селекціонерки!

Список використаних джерел

1. Самородов В. Запашні шедеври королеви м'ят. Трудова Полтавщина. 2007. 27 квіт. – С. 8.
2. Самородов В. Увінчена лаврами та м'ятою. Зоря Полтавщини. 2007. 4 трав. – С. 11.
3. Самородов В. М., Поспелов С. В. Непревзойденные сорта мяты: грани таланта Лидии Шелудько. Агровісник Україна. 2007. № 12. – С. 48–50.
4. Шелудько Л. П. М'ята перцева (селекція і насінництво). – Полтава : ВАТ Вид-во Полтава, 2004. – 200 с.
5. Шелудько Л. П., Куценко Н. І. Лікарські рослини (селекція і насінництво). Полтава, 2013. – 476 с.

**Viktor Samorodov, Sergii Pospelov,
Lyudmila Hlushchenko, Nataliya Kutsenko**

LIDIA SHELUD'KO (1937–2019): FROM PREFERENCE SELECTION TO ACADEMIC RECOGNITION

The life path and scientific achievements of the famous Ukrainian medicinal plant breeder Lidiya Shelud'ko are described, namely: six varieties of Menthaspp., as well as Dracocéphalum moldavica, Origanum vulgare, Erysimum diffusum, Erysimum cheiranthoides, Matricaria recutita, Plantago major (one variety of each).

Key words: medicinal plants, selection, peppermint, history of science